

Fuad Didić

Bivši diplomata (BiH) / Former diplomat (BiH)

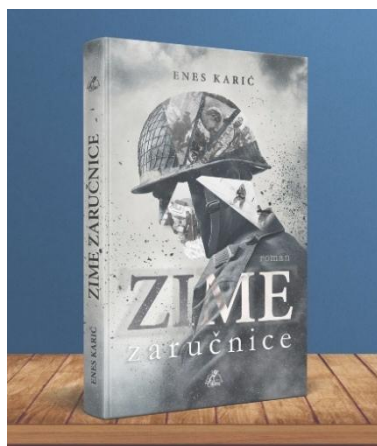
f.didic@ymail.com

Primljeno / Received: 03. 08. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 12. 2025.

HASANOVO „SADIVANJE NOVOG SVITA“¹

HASAN'S „SOWING OF A NEW WORLD“²

Sa narativom individulanog sjećanja Karić sa svojim novim romanom ne ulazi samo u trend „literature sjećanja“ nego, u našem kulturnom miljeu najavljuje, povratak prisilno potisnutih, marginaliziranih, zaboravljenih, porobljenih; on tako redefiniše identitet Bosne i otkriva njenu novu perspektivu, refleks života, osvježava emociju, vraća osjećaj čula mirisa ili, sluha u medij našeg identiteta, podaruje nam živi pogled na novu „semiotiku Bosne“, i pronalazi puls života tamo gdje je već sve zaboravljeno.

Roman „Zime zaručnice“ sa podnaslovom „Doživljaji njemačkog vojnika Hasana“ mnogo su više od prilike za ponovnu procjenu i preispitivanje savremene pošasti vladavine totalitarnih Sistema i nekrologije smrti.

¹ Tekst je osvrtno na knjigu: Enes Karić, *Zime Zaručnice – doživljaji njemačkog vojnika Hasana*, „Illum“ Bužim, 2025.

² This text is a review of the book: Enes Karić, *Zime Zaručnice – doživljaji njemačkog vojnika Hasana*, „Illum“ Bužim, 2025.

Trijumf ljudskog identiteta i vrijednosti nad patologijom ljudskog uništenja sija gotovo svuda u ovom najnovijem Karićevom djelu.

Duboko smo dirnuti tom literarnom snagom sa kojom Karić afirmiše pojedinačne ljude uhvaćene u vrtlogu zla i, kako je on iskreno okrenut prema načinu na koji oni podnose i savladavaju patnju u najgorim mogućim okolnostima rata i ropstva. To njegovo zadržavanje na preživljavanju ljudi i, to odbijanje da se bavi posljedicama koje proizvodi „Poredak Zla“ čini samu dušu ovog izvanrednog historijsko-filozofskog štiva.

Enes Karić nas iznova i iznova iznenađuje svojim izborom jedne, postmodernističke i, nikada ranije kod nas obrađene teme, o sudbini „seljačkog sina“ iz sela Višnjeva, njemačkog vojnika“ čija je životna putanja ispunjena brojnim životnim paradoksima, preokretima, i nevjerojatnim ratnim događanjima i, koji će osvojiti simpatije čitalaca načinom na koji je podnosio patnju i odbio brisanje iz pamćenja kolektiva.

Autor, vrlo hrabro preuzima teret da ispriča njegovu intimnu i pretešku priču o „sadivanju novog svijeta“ i, „rađanju novog, nekvaranog, čojeka brez pohlepe...“ kojom potkopava ranije skrojene tabue, stereotipe i uvjerenja o izgradnji „totalitarističkog raja“ i, dekonstruira, kod nas još, duboko uvriježene predstave, kako Povijest okončava u nekoj apsolutnoj umnosti i, postizanju konačne pravde recimo, za one nad kojima je izvršen najteži zločin genocida.

Sa ovom inspirativnom i, nadahnjujućom pričom „sjećanja“ njemačkog vojnika Hasana K. „jednog od...najlipših momaka na svitu...“ Karić također, želi u pozitivnom smjeru, mijenjati razumijevanje imaginacije o Bošnjacima, narodu koji nikada u stoljećima potiskivanja „sjećanja“ nije imao dovoljno samouvjerenja, da bez ograničenja, izrazi svoja osjećanja i dobije tu bitku sa „zaboravom“.

Karićeva književnost sa ovom temom otvara novi pogled i donosi nova iskustva ali, i postavlja brojna pitanja o nama – o osjećaju krivice, o šutnji i povlačenju u sebe pred izazovima promjene svijeta, o našem odnosu prema zlu i patnji. Njemački vojnik Hasan K. je povratkom u Višnjevo, poslije 3 godina službe u jedinicama Rajha i, 10 godina robije u sibirskim bespućima, ostao je povučen u sebe, ters, bez zaposlenja, i, ova „sjećanja“ duboko zapakovana u duši, posve vjerovatno, u njemu su izazivala užas, osjetljivost i samokritiku.

Već smo istaknuli kako se Karićev „metaistorijski“ prilaz zasniva na dijalektici „sjećanja“ i „zaborava“ ali, je potrebno još dodati kako njihov odnos autor razumije kao ritam života i smrti, dinamičnosti i statičnosti, imaginacije i kanona i, da ova, njegova osobena dijalektika, određuje sam duh i rekao bih, inteligenciju cijelog romana ali, u dobroj mjeri definiše identitet zajednice iz koje dolazi njemački vojnik Hasan Karić.

Dok ide tragom putovanja nacističkog regruta Hasana od Travnika do Berlina i dalje u vojnom pohodu prema Moskvi, Karić je do kraja iskren i, ne uljepšava sudbinu svog „junaka“; on, u pravom svjetlu prikazuje tu tešku sudbinu prostodušnog i, tek, stasalog mladića pukim slučajem „umišanog“ u vrtlog događaja čija težina prelazi sva naša očekivanja.

No, ovdje Karić dostiže pravu dubinu i vrijednost svog romana tako što u sjećanju „njemačkog vojnika“ Hasana K. otkriva one skrivene slojeve, pokazuje što se stvarno zbiva ispod narativne niti : brojne scene zločina, „višanja slava na lozu tajgi“, „vojničkog ludila“, strahotu „zaleđenih pogleda popadali sritnika“ „gladi i klanja pasa na linijama fronta“ „užasa beskrajne snježne bjeline i ništavila“...i, druge brojne strahote koje nije moglo zabilježiti niti jedno arhivsko ili, reproduktivno, kanonizirano pamćenje.

Sa ovim narativom individulanog sjećanja Karić ne ulazi samo u trend najbolje europske književnosti nego, u našem kulturnom sjećanju najavljuje, povratak prisilno potisnutih, marginaliziranih, zaboravljenih, porobljenih; on tako redefiniše identitet Bosne i otkriva njenu novu perspektivu, refleks života, osvježava emociju, vraća osjećaj čula mirisa ili, sluha u medij našeg identiteta, podaruje nam živi pogled, i pronalazi puls života tamo gdje je već sve zaboravljeno.

Karić piše roman autentičnim ikavskim jezikom, iz zaborava iskopava mnoge zlatne riječi koje smo nekada poznavali i, koje su bile dio naše intime, i našeg poznavanja iskona svijeta. Ovaj Karićev izbor autentičnog ikavskog jezika omogućuje da se suprotstavi jeziku komunikacije totalitarnog Sistema i „Poretka zla“. U govoru vojnika Hasana autor također, pokazuje ključne značajke iskonskog govora koji se odlikuje: škrtosti u riječima, stegnutim i slikovitim izrazima, odsustvu mnogo pridjeva, bez jezičke razmetljivosti, sa mnogo komparacija o vremenu sa slikama iz života seoskog iskona.

U ovom jeziku sačuvana su stoljeća bosanske kreativnosti i njena „semiotika razumijevanja svijeta“ i, da nije očuvao ovaj jezik posve je vjerovatno, da vojnik Hasan K. nikada ne bi našao put povratka u svoje rodno Višnjevo. Tu,

u svom jezičkom obitavalištu, on zapravo, paradoksom sudbine, pronalazi sve ono što je možda, na početku svog puta vjerovao da će pronaći u „svitlom Berlinu“.

Karić nam je kroz sjećanja vojnika Hasana K., udaljavajući se od nemira i zaludenosti svijeta u kojem sada živimo, ponudio nezamjenljivo sredstvo za razumijevanje ko smo mi zapravo, danas, što su naše stvarne nevolje i, što mi stvarno želimo. No, na drugoj strani Karić ovim otkrićem o Hasanu K. stavlja izazov također, pred historičare o suštini našeg odnosa prema nacističkom „sadvanju svita“ ali i prema svijetu totalitarističkog raja sovjetskog komunizma.

Na stranicama romana „Zima zaručnica“ Karić otkriva i mnogo drugih tema koje su vrlo važne za razumijevanje Bosne i sudbine Bošnjaka. Kao romansijer Karić ulazi u našu povezanost sa svijetom i dramatskom europskom povijesti. Ovim romanom autor jasno poručuje kako Europljani moraju prepoznati to iskustvo Europe u životu našeg naroda, i prisutnost slike europskih ideala u našem identitetu; iskušenjima, padovima i usponima u sazdanju jedne slobodnije i humanije zajednice.

Karić podiže i gradi svoj roman na kategorijama “sjećanja” i, “pamćenja” njihovoj uzajamnoj povezanosti, preplitanju i raskolu, što je u suštini sukladno “mejnstrimu” one književnosti koja svoju suštinsku poruku iscrpljuje upravo, u velikom povratku historije u središte umjetničkog ali, i političkog interesovanja, njene bitne važnosti za donošenje svih značajnih odluka iz domena političkih lidera ili državnika.

Otuda čitalac, koji želi autentičnu, intimnu priču iz prošlosti, koji žudi za čitalačkom avanturom u potpuno neizvjesno i nepoznato, čulno i osjetilno, nalazi sve to u ovom romanu koji u sebi sadrži sanga da potpali našu imaginaciju, i otvari mogućnost da prošlost shvatimo mimo pa, čak, i, protiv službenog narativa i, da njoj pristupimo na više načina i, iz više uglova.

“Zime zaručnice” u čijem podnaslovu stoji “doživljaji njemačkog vojnika Hasana” posve sigurno, nerazdvojan su dio naše savremne literature “sjećanja” i, odgovor su na najveću bosansku traumu genocida i, rezultat su također, naše dramatične potrage u odgovorima na važna pitanja: da li nas je to strašno iskustvo genocida i, apokalipse izmjenilo!?

Da li mi kao nacija opterećena, samokritikom, defanzivom i, samounižavanjem, crpimo iz tog iskustva razloge za neminovne promjene!? Kako, i, u kojem pravcu se kao preživjeli, mijenjamo i, što činimo da na pravi način izrazimo ili, razumijemo poruke koje nam dolaze iz sjećanja jedne nezamislive, traumatske prošlosti.

Skoro na svakoj stranici romana Karić pokušava odgovoriti na ovo pitanje i pronaći odgovor na put “njemačkog vojnika” Hasana u novo “sadivanje svijeta” i, zbog toga ovaj roman moramo razumijeti prije svega, da je rođen iz intelektualnog nemira i, jake i intimne želje autora za veličanjem ljudskog bića i njegove borbe sa patnjom sjećanja.

Nemir, u godinama mira, u duši „njemačkog vojnika Hasana“ natjerao ga je da, poslije toliko godina šutnje, povjeri svoju nevjerojatnu priču seoskom imamu Eminu Kariću a, njegov sin autor romana, neprimjetan svjedok priče, intimno se identificirao sa tokom i sadržajem Hasanovog sjećanja priče kroz koju, po prvi puta otkriva koliko su svijet i život ogromni a ljudski putevi beskrajni.

Čitalac bi mogao dok, pažljivo čita ovaj roman osjetiti potrebu da ga interpretira isključivo kao historijski roman sa već, poznatim konotacijama jedne lične ispovjesti. No, nasuprot tome roman se prije svega, može strastveno čitati, kao duboka meditacija o smrti i umiranju, o krahu europskih filozofskih ideala, suočavanju čovjeka sa ništavilom, viziji stvaranja novog svijeta “nadčovjeka”. Karić otkriva tu duboku filozofiju u jednoj jezgrovitoj i filozofski sabijenoj rečenici vojnika Hasana:

“Melju me napadi ovog ništa. To nije ništa, već isto. Snig u tajgama – ništa. Oborena stabla – ništa. Raskoreni balvani – ništa. Obiljene klade – ništa. Debeli buhini koji iz sebe izlivaju vrilu fuškiju čiju paru udišemo namisto duhanskog dima. Ništa!”

U najbolja ostvarenja ove priče mogu se ubrajati kratki ratni dijalozi njemačkog vojnika Hasan i, njegova “virog druga” “profisura Brune Rotakera”, njemačkog domoljuba, kažnjenika, anti-naciste, bivšeg direktora Berlinskog teatra, u kojima “soldat” Hasan postavlja pitanja o tome “šta je filozofija”, raspituje se o “pojeziji”, stihovima Helderlina, sluša o filozofu “Ničega” koju prepoznaje u beskrajnim “snižnim” ravnicama pod Moskovom, i, vlastitim jezikom, stegnutih metafora, odgovara na sva ova pitanja koja definišu evropski filozofijski Um.

Poslušajmo sada što kaže “profisur Rotaker” kada “slavu Hasanu” objašnjava pojam Europe: *“Kažem: Evropa! A šta je Evropa? Bisna prije svakog rata, gladna nakon njega. Nastupi mir, četeres godina Evropa ždere i tovi se, restorhani se prolamaju. A onda sita dogrla jopet sklizne u bisnilo, u rat. Evropa u rat iz obisti, a Azija od gladi! Viruj se, sklave Hasan, tako je bilo, tako će bit. Učas projde četeres il pedeset godina, ko da neko s neba udari dlanom o dlan. I onda pozorišća odoše u vatru!”*

Kroz cijeli tekst romana pogotovo, u njegovim čvorišnim tačkama preokreta, nalazimo nenametljive, vrlo kratke razgovore Hasana sa Matom Palavrom, komšijom iz Doca. U ovim razgovorima kao i, u čestim Hasanovim sjećanjima na mudrost “gučogorski pratara”, prepoznajemo identitet Bosne koji se sabire u bistrom iskonu lucidne bosanske pameti, sposobne da u vrtlogu rata prepozna istovjetnu bit “dvije različite zime”, one moskovske i sibirske, koje Mate opisuje kao “zaručnice” poentirajući time istovjetnost nacizma sa komunizmom, istovjetnost “sadijanja novog svita” sa “rađanjem novog čojeka... brez zle iskre u oku i pogane namire u srcu”

“Vid nešto, komšo Mato, treća sibirski zima ode, uskoro ulazimo u četvrtu, a svako posičeno, sasičeno i uklađeno stablo meni liči na zaklan, zguljen i sasičen kurban, metnut na sofru i spreman za diljenje sirotinji!”

“Ništa, Hasane, ništa! Ha zime zaručnice pod Moskvom, ha sibirske! Ha smrt, ha mrtvac!”

Karić dolazi do impresivnih otkrića. Povijest 19-godišnjeg Hasana K. započinje na stadionu Pirota u Travniku u junu 1941. godine kada se on “umišao” među regrute koji su “samovljno” došli na regrutaciju.

Stadion je u Karićevoj viziji svijeta, moćan simbol svih totalitarnih i fašističkih društava na kojima će se tokom cijele Hasanove povijesti soldata dešavati mnogi prelomni trenuci koji će odrediti njegovu dalju sudbinu. Hasan kao “seljački sin” nije imao snage ali, niti znanja odbaciti zavodljivost i sjaj kojim je nacistički režim osvajao podanike koji toga nisu bili ni svjesni i, vješto ih pretvarao u dobrovoljce i dijelove jednog totalitarnog Poretka i Sistema.

Karić je originalan, upečatljiv i, potresan kada na jedan književno izvanredan način ogoljava apokaliptičnu patnju njemačkih vojnika bilo, u prvim trenucima poraza pod Moskvom kada su primorani da jedu “psetinje meso” sa vatre “zupaljenih čizmama” skinutih sa mrtvih njemačkih vojnika ili, na drugoj strani, u trenucima sibirskog zarobljeništva “vermahtovskog roblja”, kada uz neopisive muke izlaze “na dvor” da bi izvršili nuždu sa obilje krvi i, nenasnosnu bol i jauke.

Čitalac mora obratiti pažnju na ove detalje jer, preko njih Karić, maestralno, potpuno “kunderijanski” (“Vrijeme smijeha i zaborava”) koristi elementarne fizološke manifestacije da bi izrazio vrhunac ratnog dešavanja i, tako dočarao vrhunac kolektivne boli svih. Kroz opise elementarnih potreba kao što su “glad” ili, “velika nužda” Karić će razotkriti “metafiziku jedne politike” i, tako snažno i uvjerljivo pokazati pravu suštinu okrutnosti totalitarnog Sistema i Poretka. Vojnik Hasan će tu “metafiziku politike” izreći kroz jednu skoro antologijsku rečenicu: *“I nejma rata u kojem se ukolo ne ufate krv i govna, glad i šuga, zgibli i grob”*.

Da Karić sa izuzetnom pažnjom prati sjećanja vojnika Hasana i, da ulazi duboko u dušu u, sub-slojeve njegova narativa, postajemo svjesni dok slušamo njegov razgovor sa “virnim” Brunom Rotakerom kada Hasan pita: “Zašto ne mogu više sanjat” a, Bruno odgovara “Zato što si pod snižnom Moskvom, a to iskorinjuje sve snove. Ova ravnica ti primakla hrapav svit, zgutala ti sva snoviđenja.” Potom će Hasan opet pitati: “A hoću l jopet počet snovidit Hanisu?” .“Hoćeš kad se počneš nadat.” Hasanov očaj zbog gubitka snova o Hanisi, jedinoj ljubavi koju nosi u srcu, se nastavlja i, on dalje pita “Hoću l se počet nadat?” Bruno, koji također ponekad, sanja ostavljenu berlinsku ljubav Dagmaru , odgovoriti će “Hoćeš kad počneš snovidit.”

Ovo su duboko potresne i, možda, najemotivnije stranice romana na kojima Karić kroz bolom natopljena Hasanova “sjećanja” pokazuje što to doista, određuje naše živote u “graničnim situacijama” života u Poretku i Sistemu i, nagovještava da to nije samo duboka bol, progon ili, umiranje već, da je život u totalitarizmu uvijek prožet snovima. Karić izvanredno registruje ovaj dio ispovijesti vojnika Hasana “ Najteža sićanja zasriću me u snu...” i, kao da nas želi, na ovim stranicama podsjetiti na duboko ukorijenjeno vjerovanje koje živi u srcu svih religija: kako uvijek u paklu postoji san i snoviđenje o raj.

Šta nam poručuje Enes Karić sa novim romanom “Zime zaručnice”.
Što želi da naučimo iz ove priče!?

Karić želi da nadjača “glupu pamet” (Adorno) ovog svijeta koji vjeruje kako “sve razumije” “sve zna” “da ništa ne ostaje sakriveno i, koji vjeruje u potpunu “izvjesnost svog uma”. Karić nas ovim romanom poziva da shvatimo čovjeka izvan pozicija njegove moći, vlasti i slave. Da shvatimo totalitarni Sistem i “Poredak Zla” izvan njegove deklarirane, narcisoidne snage i blistave propagandne. Ma kakva ideja da je u središtu Poretka: liberalna, konzervativna, marksistička ili, islamska... to nije garancija za racionalni poredak ljudske sreće.

Karić i u ovom romanu pronalazi, kako su sve ideje “obrukane u brutalnoj stvarnosti života”, kao što je ideja komunističkog raja okončala na “krompirišćima oko Omska” ili, kao što je slavna “nimačka sila” okončala pred usamljenim i spaljenim ruskim “selom Mudovo” na svom “pobjedničkom” putu prema Moskvi. Puka ironija Historije ili šta drugo!?

“Da l su tri slavne nauke našeg vrimena, velke tolko da od nji ne mere bit nikaki veći, da l su, daklem, slavni fašizmus, nacizmus i komunizmus svoju najveću slavu dočekale na krompirišćima između Omska i Tomska, i u ovim tajgama siverno od Tomska pošavši upromase lipom Surgutu, baš ovdi – di no mi bezmilosno obaramo stotine stabala i čerečimo ji ko kasapini zguljene brave u kakvoj staljingradskoj il, moreš rić, berlinskoj mesari?!“

Zašto je ovaj Karićev roman tako bitan?

Osim, što autor kroz sjećanje etablira bosansku prošlost drugačiju od zapisane i, nama do sada poznate, on također, kroz sudbinu “njemačkog vojnika” Hasana upozorava na važnost pamćenja, važnost prepoznavanja, organizovanja, “ko je s moje live a, ko s moje dešnje strane” jer, individualna ali, i, kolektivna katastrofa u “Poretku Zla nalazi se upravo, u iskustvu zaboravljanja.

Enes Karić sa, izvanrednim elanom zrelog romansijera, piše “Zime Zručnice” kao himnu narodu “zatočenom u velikim projektima” utjelovljenom u liku njemačkog vojnika Hasana koji postaje metafora otpora tom zatočeništvu i odbijanja da bude izbrisan sa povijesne scene.

Vojnik Hasan kao prostodušni “prirodni čovjek” uvučen silom povijesti u vrtlog zla kao, predmet tuđih poduhvata, sa ovim Karićevim romanom prerasta u snažan simbol tragedije I elana “bosanskog života” u njegovoj dugoj povijesnoj bitci sa “Poretkom Zla“, “Zime zaručnice” su, također, roman ovog vremena jer, nosi snažnu poruku jedne malene europske zajednice kojoj je sudbina dodijela da se ponovo u, jednom drugačijem povijesnom kontekstu iznova suočava sa novim licem “Poretka zla”.